ZAMONAVIY JAMIYATDA ARXIVLARNI BOSHQARISHNING IJTIMOIY TEXNOLOGIYALARI

Muydinova Mohira Mukumjonovna
NamDU Ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o‘qituvchisi, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bugungi kunda zaminaviy jamiyatda arxivlarni sotsial institut sifatidagi o‘rni haqida fikr yuritilgan. Arxiv tizimi sotsial boshqaruvda yangi texnologiyalarga, zamonaviy modernizatsion jarayonlarga ehtiyoj sezmoqda. Maqolada muallif shu masalalarga e’tibor qaratadi. Muallif maqolada arxivlarning ijtimoiy xotirani saqlashdagi ahamiyatini arxivlarning funksiyalari orqali ochib bergan.*

Tayanch so‘z va iboralar: *Ijtimoiy xotira, madaniy meros, arxivlar faoliyati, ijtimoiy texnologiyalar, arxivlarning o‘rni va ahamiyati, davlat rivojlanishi.*

Zamonaviy jamiyatda arxivlar sotsial institut sifatida faoliyat olib borib jamiyatda sotsial xotirani saqlashdek murakkab vazifani bajarib kelmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda arxiv sohasini isloh etishga, arxiv hujjatlarining elektron raqamli ko‘rinishdagi nusxalarini yaratishga alohida e’tibor berilmoqda. Arxivlarni nomarkazlashtirish, xususiy arxiv faoliyatini rivojlantirish,sohada tadbirkorlik bilan bog‘liq faoliyatni yo‘lga qo‘yish, elektron arxivlar tizimini takomillashtirish va uni rag‘batlantirish, tizimda yagona ma’lumotlar bazasini yaratish orqali jamiyatimizdagi o‘zgarishlar jarayonida arxivlarning ahamiyati va tutgan o‘rnini tadqiqotimizda yoritib berishga xarakat qildik. Zamonaviy arxiv sohasida elektron tizimini joriy etishni boshlanganligi intellektuallashuv va virtuallashuv jarayoni yuz berayotganligidan va jamiyatni boshqarish yangi innovasion darajaga o‘tib borayotganidan darak beradi. So‘nggi yillarida Respublikamizda arxivlar sohasida katta o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda.[1] Jamiyatimizda tarixiy-madaniy merosga bo‘lgan qiziqishning ortishi, milliy o‘zlikni anglash va ijtimoiy xotirani rivojlantirish bilan bog‘liq tadqiqotlarning vujudga kelishi esa alohida ahamiyat kasb etmoqda. Yurtimizda amalga oshirilayotgan so‘nggi o‘zgarishlar arxivlar faoliyatiga ham jiddiy ta’sir o‘tkazib, uni mavjud qonunchilik orqali sosial boshqarishda axborotlar tizimini yanada takomillashtirish, aholining hujjatlar bilan ishlash madaniyatini shakllantirish imkoniyatlarini yaratmoqda. Xususan, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida “adolatli davlat siyosatini yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, davlat xizmatlari tizimini xalqqa yanada yaqinlashtirish, navbatlarni qisqartirish ko‘zda tutilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 29 dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida arxiv xizmatlarini to‘liq raqamlashtirish “Elektron hukumat” tizimini yanada takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va samarasini oshirish” kabi muhim vazifalar belgilab berildi.Shu belgilab berilgan vazifalardan kelib chiqib Namangan viloyati arxivida ham arxivlarni rivojlantirish ishlari olib borilmoqda. Arxivlarni raqamli tizimga o‘tkazish zamonaviy jamiyatning muhim shartlaridan biridir. Arxiv tizimidagi rivojlanish esa ijtimoiy texnologiyalar bilan bo‘gliqdir.

Ijtimoiy texnologiyalar arxiv sohasida sotsial jarayonlarni rivojlantirishda, aholiga sifatli xizmatlar ko‘rsatishda muhim omillardan biri sanaladi.

Kishilar turmush darajasini ko‘tarish bilan bo‘gliq bo‘lgan ijtimoiy o‘zgarishlar yangi sotsial strukturalar, sotsial institutlar, ijtimoiy o‘zaro ta’sir shakllarini tashkil qlish chora tadbirlari ta’sirida bo‘ladigan investitsiaylar jarayonini o‘zida ifodalaydi. Ijtimoiy texnoloogiyalar hozirda siyosiy va iqtisodiy erkinlikka asoslangan jamiyatda katta ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy texnoloogiyalar esa innovatsiyalarni amalga oshirishning samarali usuli, vositasi hisoblanadi. Ijtimoiy texnologiyalar hozirgi paytda ijtimoiy hayotni tashkil etishning yangi shakli va usullarni izlab topish turli ijtimoiy texnologiyalarni ishlab chiqishni taqazo etadi.

Yaqin paytlargacha sotsiologiyada keng qo‘llaniladigan usullar, asosan, bilim olish usullari sifatida rivojlantirilgan, hodisaning mohiyati haqida yetarli xulosalarga ega bo‘lmay turib, muammolarni hal qilish yo‘lini ko‘rsatib bera olmaganlar. [1]

Har qanday jarayonni texnologiyalashtirish uchun bir necha shartni bajarish zarur. Birinchidan, jarayonning o‘zi shunday murakkablikka ega bo‘lishi kerakki, uni ayrim bo‘laklarga ajratishmumkin bo‘lsin. Ikkinchidan, minimum darajadagi sa’y-harakat bilan maksimal natijaga erishish uchun sub’ekt faoliyatini bir tizimga solishga imkon beruvchi vositalar qidirib topish.

Ijtimoiy texnologiyalarni arxiv tizimida rivojlantirish, yangi texnologiyalar yordamida sohani isloh qilishni taqazo etadi. Arxiv faoliyati bugungi kunda o‘zining yangi rivojlanish bosqichini boshidan kechirmoqda. Raqamlashtirish arxiv sohasida ham keng qo‘llanilmoqda.[2]

Yangi texnologiyalar zamon bilan hamnafas yashahga da’vat etadi. Arxivlarda yangi texnologiyalar orqali tizimni isloh qilish mumkin bo‘ladi. Arxivlardan ma’lumot olish jarayonida davlat, jamiyat, shaxs elektron daxlsizligini (ma’lumotni olish, saqlash, qayta ishlash) mustahkamlashda ularning hududiy xususiyatlarini (onlayn-masofaviy, sohalararo, tarmoqlararo) e’tiborga olib arxiv faoliyatini boshqarishda jamoatchilik ishtiroki va arxiv madaniyatining kommunikativ xususiyatlarini shakllantirishga lozim. Chunki arxivlarimizga murojaat etadigan mijozlarimizni hududiy imkoniyatlarini e’tiborga olish, ayniqsa tadqiqotchilarimiz uchun eng muhim hisoblangan davriy ma’lumotlarni olish jarayonida elektron kommersiya tizimi orqali pullik xizmatlarni joriy qilish mumkin. Bundan tashqari Namangan viloyati arxivlarida saqlanadigan maxfiylik darajasidagi xujjatlarni, yoki nodir xisoblangan xujjatlarni elektron nusxalarini saqlashda vertual bulut xizmatidan foydalanish maqsadga muvofiq keladi deb hisoblaymiz. Bulutli texnologiyalar zamonaviy jamiyatda bugungi kunda axborot saqlash xavfsizligi bo‘yicha eng qulay sanaladi.

Dastlab bulut nomi, kompyuter tizimlari dasturchi-matematiklar tomonidan ixtiro qilingan. Ular bir xil tarmoq ichidagi barcha kompyuterlarni, kompyuter ichidagi ma’lumotlar ko‘rsatiladigan bulut kabi belgilarni taklif qilishdi. Bunday holda, har bir kompyuter mustaqil birlik sifatida qaralmaydi, balki butun qism qilib olinadi.

Umuman olganda, biz tizim bilan foydalanuvchi bilan ishlashda bevosita ishtirok etadigan sohani nazarda tutamiz, ya’ni arxiv tizimini. Shunday qilib, serverlar orqali mavjud bo‘lgan barcha tarmoq resurslarini, aslida bulut deb atash mumkin [3].

Ma’lumotlarni qayta ishlash markazining asosiy maqsadi axborot texnologiyalari infrastrukturasining ishochliligiga, resurslariga kirish soda bo‘lganligi, xivfsizligi ta’minlanishiga va boshqariluvuga qoyilgan talablar ta’minlangan holda tarqoq holdagi hisoblash quvvatlarini birlashtirish hamda ularga egalik qilish xarajatlarni kamaytirish hisoblanadi. Ma’lumotni saqlash va qayta ishlash markazi mijozlarni qiziqishlariga muvofiq axborotni qayta ishlash, saqlash va tarqatish funksiyalarini bajaradi [4].

Bulutli texnologiyalarning afzallik tomonlari mavjud bo‘lib ular quyidagilar:

1. Bulutli texnologiyalar dasturiy ta’minot va jihozlarni sotib olish va texnik xizmat korsatish, yangilash uchun pulni tejash imkonini beradi.

2. Masshtablilik, nosozliklarga chidamlilik va xavfsizlik dastur ehtiyojlariga qarab zarur resurslarni avtomatik ravishda taqsimlaydi va chiqaradi. Xizmat ko‘rsatish, dasturiy ta’minotni yangilash xizmat ko‘rsatuvchi kompyuterlar tomonidan amalga oshiriladi.

3. Bulutdagi ma’lumotlarga masofadan kirish- siz Internetga kirish imkoniga ega bo‘lgan dunyoning istalgan nuqtasidan turib ishlash imkonini beradi.

Bulutli texnologiyalarni qo‘llash orqali arxivlarimizda saqlanayotgan ma’lumotlarni, turli qiymatga ega xujjatlarni raqamlashtirish va uni asl holida saqlash va uzatish texnikasini amalga oshirishi mumkin. Shuning uchun biz tomonimizda yangilik sifatida taklif etilayotga ushbu dasturiy ta’minot arxivlarimizni samarali faoliyatini ta’minlab berishini taqazo etadi.

Arxivlarimiz bugungi kunda ish faoliyati rivojlantirish jarayoni bir necha ijtimoiy bosqichlarni hamda funksional vazifalarni o‘z ichiga oladi.

Arxiv faoliyatini bosqichli institutlashtirish. Arxivlar bizni o‘tmish bilan bog‘laydigan, qimmatli manbalarni taqdim etadigan idoraviy tashkilotlardir. Arxivlar zamonaviy jamiyatda ilm-

fanni turli qiziqarli va sifatli manbalar bilan boyitish hamda o‘tmish haqidagi bilimlarimizni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Arxiv faoliyatini boshqarish uchun ijtimoiy texnologiyalar rivojlanishi mumkin bo‘lgan quyidagi funksiyalarini tavsiflashni lozim deb hisobladik:

Tashkiliy va ma’muriy funksiyalar. Zamonaviy jamiyatda sotsial boshqaruv ijtimoiy ahamiyatga xos murakkab hodisadir. Bu tizim barcha boshqaruv sub’ektlarining uyushgan o‘zaro ta’sirini o‘z ichiga oladi. Sotsial boshqaruv tizimidagi idoralararo o‘zaro ta’sir juda muhim,chunki bu tashkilotlarning bir-biri bilan bog‘liqlielari mavjud. Shuning uchun arxiv sotsial boshqaruvga ehtiyoj sezadi.

1. Davlat pensiya jamg‘armasi. Asosiy ijtimoiy-huquqiy masalalar pensiya, nafaqalar va boshqalarni hisoblashda fuqarolarning manfaatlari yotadi. Bugungi kunda, Namangan viloyatida Pensiya jamg‘armasi viloyatdagi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Bu eng yirik menejer sub’ekt - ijtimoiy sohada fuqarolarga davlat xizmatlarini ko‘rsatishning tizimidir. Axborot muammosi o‘zaro ta’sir nafaqat arxiv ishi sub’ektlariga tegishli faoliyati, shuningdek, Pensiya jamg‘armasi uchun ham, chunki uning xodimlari doimiy ravishda arxiv ma’lumotlarini so‘rab murojaat qiladi. Imkon qadar tezroq fuqarolarning ijtimoiy manfaatlari qondirish zarurligini hisobga olgan holda, pensiya jamg‘armasi samarali idoralararo hamkorlikni tashkil etishga manfaatdor bo‘lishi kerak. Shunday qilib, arxiv ishini boshqarishda tashkiliy va ma’muriy funksiyalar, tadbirlar Agentlik va O‘zbekiston Respublikasi Pensiya Jamg‘armasi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jarayonida amalga oshiriladi, zarur bo‘lgan ijtimoiy ahamiyatga ega ma’lumotlar (hujjatlar) almashinuvi to‘g‘risida fuqarolarning pensiya huquqlarini amalga oshiradi.

2. Ilmiy va ilmiy-pedagogik jamoatchilik vakillari. Ushbu toifaga tashkilotlar, muassasalar, ilmiy tuzilmalarda faoliyat yuritadigan shaxslar tadqiqot institutlari xodimlari, oliy o‘quv yurtlarining tarix yo‘nalishida faoliyat yuritadigan o‘qituvchilar, sohada tadqiqotlar olib boradigan ilmiy-pedagogik xodimlar arxivlash va tegishli sohalar vakillari kiradi. Mavzular bilan o‘zaro aloqalar ushbu turkum ham ijtimoiy ahamiyatga ega, aylanma, ya’ni hujjatlarni ishlatish jarayonini boshqarish tufayli arxiv hujjatlarini ilmiy ishlarga faol jalb qilish zarur. Arxiv hujjatlarini ilmiy muomalaga jalb qilish va ularning jamiyatda faol ishlatilishini o‘z ichiga oladi. Jamiyatni ilmiy va ijtimoiy aylanishga jalb qilish orqali arxiv faoliyati, uning qiymati va o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘proq qadrlaydi.

Bu yerda fuqarolik jamiyati vakillari o‘rtasida madaniyat kelajakdagi arxivni shakllantirish to‘g‘risida gapirish o‘rinli bo‘ladi. Agar g‘amxo‘rlik qilsangiz jamiyat – bu davlatning ijtimoiy talabidir, g‘amxo‘rlik ijtimoiy mavjudlik sifatida inson hayotining ajralmas qismidir. Arxiv hujjatilari qiymatini bilish, ya’ni ularning qay darajada saqlanishiga xizmat qiladi. Chunki nodir va qimmatli bo‘lgan hujjatlar ham arxivlarda saqlanadi. Bu hujjatlar tarix va ijtimoiy fanlar sohasida arxivlarda ilmiy izlanishlar olib borayotgan olimlar uchun zarur hisoblanadi. Arxiv faoliyati yosh avlodning faol ishtirokiga muhtojligini hisobga olgan holda hamma joyda yangi axborot texnologiyalarini tarqatish yosh kadrlar soha rivojiga yangi turtki berishi mumkin.

3. Sohada xizmat ko‘rsatuvchi tijorat tashkilotlari arxivlash. Zamonaviy bozor munosabatlariga befarq bo‘lmagan arxivlash, ayniqsa, sotib olishni tashkil etish nuqtai nazaridan muassasalar va tashkilotlarning arxiv hujjatlari, shuningdek, ularni saqlash muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, arxiv xizmatlari bugungi kunda yangi rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Arxivlarda mavjud hujjatlarni elektron nusxalarini yaratish ishlarini boshlanganligi tizimda yangi davrni boshlab berdi. [5]

4. Boshqa mamlakatlar va mintaqalarning arxiv hamjamiyati vakillari bilan xalqaro hamkorlik. Jamiyat boshqaruvini takomillashtirish uchun arxiv faoliyatida xalqaro va mintaqalararo hamkorlik, shuningdek, xorijiy menejment tajribalarini o‘rganish zarur. Shuni ta’kidlash kerakki, aksariyat rivojlangan mamlakatlarda arxiv ishi haqiqatan ham ijtimoiy ahamiyatga ega ijtimoiy institut sanaladi. Sohadagi boshqaruv tajribasini o‘rganish muhimdir. Bunday ish boshqaruv banki deb ataladigan tizimni yaratish va qo‘llab-quvvatlashga hissa qo‘shadi.

Ijtimoiy va huquqiy funksiyalar. Ushbu funksiyalar bloki takomillashtirishning ba’zi usullari, avvalambor, qonuniy boshqaruvning tarkibiy qismi arxiv faoliyati o‘z ichiga oladi. Rivojlanayotgan

jamiyatlarda arxiv ishini boshqarishni takomillashtirish usullaridan biri bizning fikrimizcha, ijtimoiylikni hisobga olgan holda hujjatlarning jamiyat uchun ahamiyati kafolatlangan rivojlanish jarayoni bo‘lishidir. Nazariyani amaliyot bilan birlashtirish hamda menejment ro‘yxatini ishlab chiqish doimiy davlatga taqdim etiladigan hujjatlarni saqlash jamiyat fuqarolar vakillari ishtirokida amalga oshirilishi kerak.

Axborot-tahlil funksiyalari. Arxivlarimizda qimmatli bo‘lgan hujjatlar va ularni saqlashning tartib qoidalari mavjud. Bu ma’lumotlar arxiv faoliyatiga ko‘plab majburiyatlarni yuklaydi. Shuni hisobga olgan holda, ijtimoiy stereotiplar, har qanday arxiv ma’lumotnomasi yoki hujjat tugmalarni bir marta bosish bilan axborotlashtirishning faol rivojlanishi paydo bo‘lishi kerak.

Arxiv ishini boshqarishni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishi axborotni tahlil qilishni amalga oshirish nuqtai nazaridan faoliyat vazifasi - sohalar yagona axborot makonini yaratishdan iborat.

Arxiv fondi hujjatlarini ro‘yxatdan o‘tkazish. Sohada malakali kadrlar tayyorlash arxivlash, davlat boshqaruvi, ariza arxivlash sohasida axborot texnologiyalari takomillashtirish orqali tizimda yangi isloxotlarni amalga oshirish mumkin. Arxiv fondi hujjatlarining saqlanish darajasini ta’minlash bo‘yicha ishlarni optimallashtirish O‘zbekiston Respublikasi Arxiv ishini boshqarishni takomillashtirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu faoliyat - bu elektron arxivlarni yaratish, shu jumladan qidiruv tizimlari bilan birga elektron shaklda hujjatlar nusxalarini yaratishga imkon yaratadi. Natijada nafaqat arxiv ishchilari, har qanday fuqaro uchun ham sohada imkoniyatlar kengayadi.

Ommaviy axborot vositalari vakillari bilan ishlashni tashkil etish masalasi. Zamonaviy jamiyatda ommaviy axborot vositalari vakillari o‘rtasida arxiv ishlariga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Negaki, ularning faoliyati kengroq oshkoralikni xohlaydi, shuning uchun, jurnalistlarni jalb qiladigan asosiy mavzular (taniqli shaxslarning hujjatlari, odamlarning deklarasiyalari, tarixni izohlashga qiziqish va boshqalar) shaxsiy yoki davlat arxivlarida saqlanadigan ma’lumotlarna suyanib tayyorlanadi.

Zamonaviy arxivlarni boshqarishda jamoatchilik ishtiroki boshqaruv faoliyati yo‘nalishlarida ijtimoiy texnologiyalarni yaratish bo‘yicha olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarga ustuvordir.[5]

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish joizki, arxivlar faoliyati muvaffaqiyati ularni institutlashtirish bosqichi bilan bog‘liq. Ushbu jarayon jamoat vakillarini jalb qilgan holda arxiv faoliyatining barcha sub’ektlari o‘rtasidagi konstruktiv muloqot asosida muvaffaqiyatga erishishini ta’minlashi mumkin. “Ijtimoiy texnologiyalar” va “jamoatchilik ishtiroki”ni arxiv boshqaruvini takomillashtirish jarayonlarining mohiyatini ochib berishda muhim hisoblanadi. Zamonaviy boshqaruv sosiologiyasi jamoat texnologiyasini ikki jihatdan ko‘rib chiqadi: jarayonlarni o‘z ichiga olgan dastur sifatida hamda ijtimoiy jarayonlar va tizimlar maqsadlarga erishishda ta’sir ko‘rsatishi uchun operasiyalar, usullardan foydalangan holda amalga oshiriladigan faoliyat sifatida. Biz arxiv ishini boshqarish uchun uchta asosiy ijtimoiy jalb etish texnologiyasini lozimligini maqolada asoslashga harakat qildik:

birinchisi – arxiv faoliyatini ommalashtirish va arxiv madaniyatini shakllantirishga qaratilgan eng muhim ijtimoiy zaruriy muassasalardan biri bo‘lgan maxsus tadbirlarni tashkil etish va aholi o‘rtasida o‘tkazish;

ikkinchisi – arxiv masalalari bo‘yicha jamoatchilikning manfaatdor guruhlari uchun (xususan, ularni saqlash uchun hujjatlarni tanlash mezonlari masalasida davlat arxivlarida)jamoat tinglovlarini boshlash va o‘tkazish;

uchinchidan – jamoat kengashlarini kollegial shaklda shakllantirish davlat hokimiyati tuzilmalari huzuridagi maslahat organlari, arxiv sohasini tartibga solish uchun xizmat qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Муйдинова М Архивная деятельность как объект социального управления. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences №1

2.Муйдинова М Архивы Узбекистана в социальном управлении. Социальная политика и

социальное партнерство, 70-76стр.
3.Gulyamov, S.S. va b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. -T.: Iqtisod-Moliya. 396 b.
4.Ablazov Lazizbek. Bulutli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari. “Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2022 йил, 1-сон.
5.Муйдинова М Архивы как социальном управлении: история и современность. Ижтимоий таддикотлар илмий журнали. -Тошкент, 2020 йил № 7. -Б . 49-55.